

TÓTH-BENCZE TAMÁS

KISS ERNŐ NYOMÁBAN, AVAGY TÉVHITEK ÉS TÉNYEK AZ ARADI VÉRTANÚ KÖRÜL

Az írás elején sajnós azzal kell kezdenem, hogy minden bizonnyal továbbra is maradnak még tisztázatlan dolgok vértanú tábornokunkkal kapcsolatban, egyszerűen azért, mert az idő „jótékony fátyla” takarja őket, és ez minden bizonnyal valószínűleg így is marad már. Csak zárójelben jegyezni meg: azért, is, mert az emberi hiszékenység határtalan, és akadnak, akik hitelt adnak a legvadabb híresztelésnek is.

Az elmúlt években időről-időre szárnyra kaptak (kapnak?) bizonyos híresztelések – talán némi jóindulattal „városi legendáknak” lehetne hívni őket – Kiss Ernővel kapcsolatban. Ezekből következék itt néhány „gyöngyszem”: 1.: Kiss Ernő szerelmi kapcsolatot tartott fenn féltestvérével, Leuven Júliával. 2. Kiss Ernőnek feleségétől 3 lánya is született (Róza és Augusztá, valamint Ernesztin). 3.: szentgyörgyi Horváth „Anna” Krisztina, a tábornok özvegye a kivégzett férje tetemét kiásatta és elhozatta az aradi vár árkából, ahol kivégezték és elhantolták őt társaival. 4.: Kiss Ernő fia: Kiss János, Ferenc József szeretőjének, Schrott Katalinnak lányát vette el feleségül, és ez nagyon bosszantotta az uralkodót. 5.: Kiss Ernő unokája: ittebei Kiss József repülő légitáncos hős halált halt az I. világháborúban. 6.: Néhány évvel ezelőtt még élt Budapesten egy francia nyelvű tanár, – mit ad Isten, őt is Kiss Jánosnak hívták – aki szomszédai szerint meggyőződéssel állította, hogy ő az aradi vértanú unokája.

El kell ismernem, mint általában, ezeknek a „legendáknak” is van, illetve lehet valóságtartalma. Azonban, ahogy egy vicc csattanójából is kitűnik, nem mindegy, hogy a raktárnál cukrot osztogatnak, vagy fosztogatnak.

Utazzunk hát most vissza az időben úgy 250 esztendőre, Kedves Olvasó, és próbáljuk meg felidézni, hogy is volt/lehetett valójában.

Az örmény származású Kiss, korábban Ákoncz, család vagyónát a 18. század közepe táján Izsák (Ernő ükapja) – más források szerint az ő fia, Gergely (Ernő dédapja) – alapozta meg, az ügyes, szerencsés kezű, szemfüles erdélyi (erzsébetvárosi) kereskedő és hadiszállító, aki az úgynevezett szász tizedek visszaszerzésével tett a bécsi kincstárnak hasznos szolgálatot. Mindamelllett ő sem járhatott túl rosszul, közel 100 ezer hold területet bérelt To-

rontál vármegyében, és 1760. október 7-én Mária Teréziától fia (Gergely, Lukács és Jakab) nemesi rangot kaptak. Ezt 1761-ben hirdették ki Csanád vármegyében. Állítólag a családnév (Kiss) is onnan származott, hogy alacsony termetű ember volt.

Maga a család 1239-ben a török elől menekülve Áni (ma: Ani romvárosa Törökországban, az örmény-török határ közelében) városából költözött el számos örmény családdal egyetemben, majd hosszú vándorlást követően 1672-ben I. Apafi Mihály fejedelem engedélyével Erdélyben, Ebesfálván (1733-tól Erzsébetváros, ma: Dumbrăveni, Románia) telepedtek le.

Kiss Izsák II. (Gergely fia) 1782-ben közel 650 ezer Forintért (és ez akkor nagyon kedvező árnak számított, és nem mai Forint értékben értendő) 15 éves részletre megszerezte a csaknem 70 ezer holdas eleméri (ma: Elemir, Szerbia) és ittebei (ma: Novi Itebej, Szerbia) uradalmat is. 1793-ban a birtokot felosztották a családtagok között, de Ernő családjának még így is 40 ezer hold maradt.

1795-ben Izsák (II.) Ágoston nevű fia és Bogdanovich Anna házasságot kötöttek, előbb Gergely nevű fiuk született meg, majd 1797-ben lányuk, Mária, végül 1799-ben Ernő. Ágoston néhány év múlva (1801), fiatalon elhunyt. Özvegye hamarosan – a Kiss család rosszallása és tiltakozása ellenére – Bécsben férjhez ment Leuwen Ernő báróhoz, aki tábornoki rangot ért el az osztrák birodalmi hadseregben. Egyébként ő volt az, aki bécsi összeköttetései révén véglegesen rendezte a család birtokviszonyait. Szintén az ő közbenjárására kerülhetett Ernő a bécsi katonai akadémiára 1815-ben, és ő indította el nevelt fia katonai karrierjét is.

1819-ben Kiss Ernő Galíciában (ma: Lengyelország és Ukrajna része) kezdte meg katonai pályafutását az ulánusoknál. A helyi lakosok között hamarosan nagy népszerűsége lett a fiatal, jó kiállítású tisztnak. Különösen a nők körében. Olyannyira, hogy állítólag ez idő alatt, titokban Tarnopolban (ma: Ternopil, Fehér-Oroszország) oltárhoz vezette egy helybeli gazdag zsidó család Rebeka nevű, 17 éves leányát, aki rövidesen tisztázatlan körülmények között elhunyt. Elképzelhető, hogy a családja nyomására helyezték át 1820-ban, vagy 1821-ben Ernőt Itália (ma: Olaszország) osztrák megszállás

alatti részébe. (Valószínűleg ekkor kerülhetett át ahhoz a fegyvernemhez, ahol karrierjét futotta, a huszársághoz.)

Itt megismerkedett egy fiatal milánói leánnyal, Turáti Annával, akivel hamarosan vadházasságban kezdett élni. Ebből a kapcsolatból rövidesen – talán éppen Milánóban – egy fiúgyermek született, aki az Ernő nevet kapta. 1822 decemberének elején Ernő hazatért az eleméri kastélyba élettársával, aki ismét várandós volt. Első gyermekük további sorsáról nem sikerült semmit kideríteni. Elképzelhető, hogy Itáliában hagyták, és ott nőtt fel. De, ami szerintem valószínűbb, rövidesen születését követően elhunyt, mert nem hinném, hogy Ernő, aki a későbbiekben annyira kötődött gyerekeihez, éppen elsőszülött fiát hagyta volna sorsára.

1823. január 3-án megszületett két ikerlányuk: Augusztá és Róza. Az anyakönyvi bejegyzés szerint apjuk ismeretlen, és illegálisak, azaz törvénytelen származásúak.

Nem sokkal a lányok születése után a fiatal anya és Kiss Mária között „hatalmi harc” tört ki.¹ Kiss Ernő ekkor öt és két lányát az ittebei birtokra költöztette, ahol a továbbiakban éltek. Turáti Anna számára ez a döntés végzetesnek bizonyult, – valószínűleg ebben az, a számára minden bizonnyal megalázó, új helyzetben úgy érezhette: kedvese és gyermekei apja magára hagyta őt – hamarosan az öngyilkosságba menekült. Titokban temették el, nyugvóhelye már teljesen feledésbe merült.

Augusztá nevű leányának szamosujvár-némethi Dániel János, Torontál vármegyei alispánnal kötött házasságából született Eleméren 1843-ban Dániel Ernő. Az unoka a millenniumot követően bárói rangot kapott az uralkodótól, egyébként szintén ő járta ki – még 1885-ben – az uralkodónál Kiss Ernő leányainak utólagos törvényesíttetését is. Dániel Ernő Balatonfüreden hunyt el 1923-ban. A Dániel család az 1900-as évek elején (1905-ben már a birtokukban volt) vásárolt nyaralót Füreden. Az államosítás idején Dániel Tibor és Marietta (dédunokák) tulajdonában volt. Augusztának még egy fia, Béla, és egy leánya is született Dániel Jánostól, Ilka. Augusztá 1900. március 18-án hunyt el.

Róza hajniki Bobor György földbirtokoshoz ment feleségül, két lányuk és két fiuk született. Róza 1900. január 22-én hunyt el.

Mindkettőjüket Eleméren helyezték végső nyugalomra, a családi sírboltban.

Egy rövidített, vázlatos családfa tanulmányozható a cikk végén. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, az eredeti elképzelés szerint ennek be-

mutatása egy részletesebb családfán történt volna, azonban az idén (2012-ben) hatályba lépett új levéltári törvény korlátozásai sajnos nem teszik lehetővé a részletesebb adatközlést. Ezt kénytelen vagyok tudomásul venni és betartani.

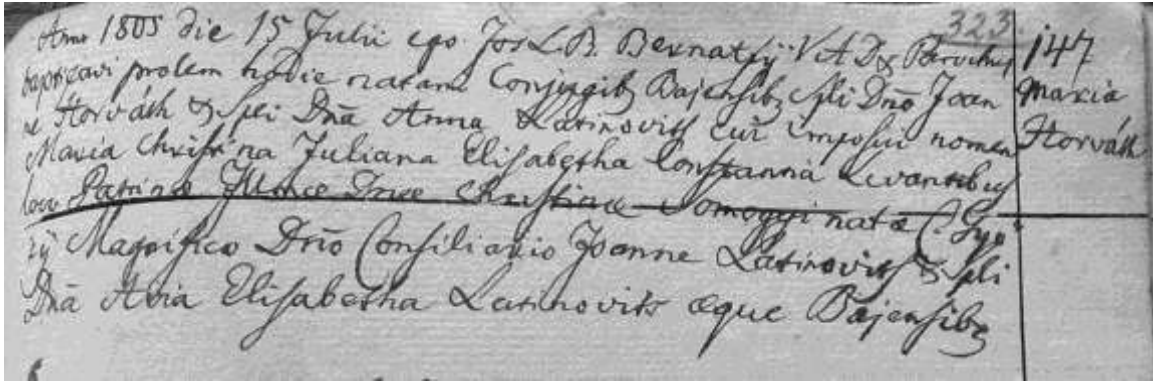

Kiss Augustá

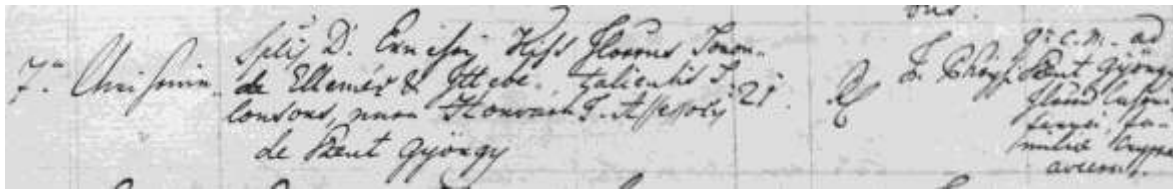
A folytatás következő része többek számára már talán közsismert: Balaton-Füreden 1825 nyarán, egy fürdői bálon, Ernő megismerkedett a szentgyörgyi Horváth család Mária Krisztina Julianna Erzsébet Konstancia nevű leányával, akivel 1826 májusában a Vas megyei Répceszentgyörgyön házasságot kötött. 1827 februárjában Pesten megszületett első és egyetlen gyermekük Ernesztin, de a szülésbe belehalt az ifjú feleség.

A répceszentgyörgyi Horváth-kastély, Kiss Ernő és Horváth Krisztina lakodalmának színhelye

szentgyörgyi Horváth Krisztina születési bejegyzése a bajai anyakönyvben

Kiss Ernőné (szentgyörgyi Horváth Krisztina) halálesetének bejegyzése

Kiss Ernő később hivatalosan sosem házasodott újra. A lányait – immáron már hármat – a családjára bízta, ő tovább folytatta katonai pályáját, ismét Itáliában. Ekkor már százados, de röviddel ezután a X. zászlóalj parancsnokává léptették elő, és végül a karrierjét a 2. Hannover huszárezred parancsnokaként, ezredesi rangban (1845-től) fejezte be a császári hadseregben, Újpecsen. 1848-ban felajánlotta szolgálatait a forradalmi magyar kormánynak, amely tábornokká, majd altábornaggyá nevezte ki. 1849. október 6-án az aradi vértanúk egyikeként végezte be életét.

Említésre méltónak tartom azt a módot, ahogyan a karrierjét meggyorsította a császári hadseregben. Ugyanis a szokásos előrejutás helyett az alakulatánál a rangsorban előtte álló tisztársait lefizette, hogy idő előtt kérjék a nyugdíjaztatásukat, így ő maga akadálytalanul haladhatott előre. Mindamellett el kell ismerni, rendkívüli módon nagyvonalú volt a tisztársaival, rendszeresen kisegítette őket kisebb-nagyobb kölcsönökkel is.

A lázadásért, felségsértésért és hűtlenségért kivégzett Kiss Ernő vagyonát elkobozták, azt a család csak az 1867-es kiegyezést követően kapta vissza, amikor Kiss Ernőt is „rehabilitálták”. Kiss Ernőt a hadbíróság eredetileg kötél általi halálra ítélte, de ezt kegyelemből löpor és golyó általi végrehajtásra változtatták.

Itt megjegyezném, hogy az eljárás és az ítélet jogossága erősen megkérdőjelezhető. Ugyanis a hadbíróági eljárás során a vádlottaknál két határnapot

vettek figyelembe. Egyrészt az 1848. október 3-át, az V. Ferdinánd nevében kibocsátott királyi nyílt parancsnak (manifesztum) a keltezését, amely feloszlatta a magyar országgyűlést, továbbá törvénytelennek nyilvánította Kossuth Lajos és társainak működését, végezetül az országot a haditörvénszék illetékessége alá helyezte és a horvát bánt, Josip Jellačićot nevezte ki teljhatalmú királyi biztosnak. Azt a horvát bánt, akit az uralkodó június 10-én ugyan felfüggesztett hivatalából, de szeptember 4-én visszahelyezte méltóságába. A hadbíróóság méltányosságából természetesen bizonyos toleranciával, rátartással kezelte ezt az időpontot. A Délvidéken szolgáló tisztek esetében ezt kitolta 1848. október 10-éig, és csak ekkortól vádolták őket fegyveres lázadásban való részvétellel. (Ezen a napon hirdette ki a temesvári várórség és főhadparancsnokság a királyi nyílt parancsot.) Az úgynevezett feldunai hadseregben szolgálók esetében ez Alfred zu Windischgrätz herceg tábornagy október 17-i felszólítása, illetve az október 30-án lezajlott, magyar vereséggel és visszavonulással végződött schwechati csata volt. A másik dátum pedig 1849. április 14., amikor Debrecenben kimondták Magyarország függetlenségét és a Habsburg–Lotharingiai-ház trónfosztását. Ennek alapján pedig, azokat a tiszteket, akik továbbra is a magyar kormányt szolgálták, felségsértéssel is vádolták. A királyi nyílt parancs tulajdonképpen a magyar jog szerint törvénytelen volt. Formailag azért, mert nem a felelős magyar kormány tényleges miniszterelnökének (Batthyány Lajos) ellenjegyzése szerepelt rajta. Tartalmilag azért,

mert az uralkodónak az éves költségvetés elfogadása előtt nem állt volna jogában feloszlatni a magyar országgyűlést. Mivel a bán gyakorlatilag be sem töltötte a királyi biztosi tiszteletet, így a fegyveres lázadás vádjának alapja egy törvénytelen, illetőleg meg nem valósult királyi utasítás volt. Hasonló a helyzet a felségsértés esetében is. I. Ferenc József ugyanis ekkor még nem volt törvényes magyar király, mert nem koronázták meg, nem adott ki koronázási hitellevelet, és nem esküdött meg az ország törvényeire. V. Ferdinánd december 2-i lemondása után a magyar trón jogi értelemben, egészen 1867-ig, üres volt. Mivel a meg nem koronázott uralkodó trónbitorlónak számít(ott), a magyar kormány oldalán tovább szolgáló tisztek – még ha a trónfosztás értelmével kapcsolatban esetleg voltak is kételyeik – indokoltan vélhették úgy, hogy törvényesen jártak el.

A tábornok tetemét még 1849-ben titokban az aradi vár árkából az aradi temetőbe csempészték, ahol egy „B.B.” feliratú sírban nyugodott 1855-ig. A csempészakciót VII. Daniel Pál (1822–1895) szervezte meg (a kiterjedt szamosújvári Daniel/Dániel család egy távolabbi ágának tagja, és nem Kiss Ernő közvetlen leszármazottja!), továbbá közreműködött benne Ernő féltestvére Leuven Júlia is, aki egy komolyabb összeget adott át erre a célra Kiss Ernő legényének. 1855-ben a maradványokat Katalinfalvára vitték, innen került Kiss Ernő porhüvelye 1872-ben az eleméri családi kápolna – ezt egyébként Kiss Ernő építtette 1845 és 1847 között – sírboltjába, ahol ma is pihen, a 7 éves korában elhunyt leánya, Ernesztin mellett.

Leuven Júlia házasságát egy, a császári hadseregben alezredesi rangot elért tiszttel, Fedrigoni Alajossal egyébként Kiss Ernő pártfogolta és elő is segítette, feltételezem: saját „vetélytársával” nem lett volna ennyire előzékeny.

Kiss János nevű valóban van a családban, de ő Ernő ükapjának (Izsák), Jakab nevű fiának leszármazottja, és 1803-ban született. Valószínűleg ehhez az ághoz tartozhat, vagy a Lukács-ág leszármazottjaihoz az a nemrég elhunyt francia nyelvtanár is, aki Kiss Ernő unokájának mondta magát. Ugyanez vonatkozik a repülős ittebei Kiss Józsefre is. Ez áll az USA-ban, Philadelphiában még ma is élő Kiss Jánosra is, aki részt szokott venni az eleméri megemlékezéseken. Tehát lehetnek Kiss néven Kiss Ernőnek rokonai ma is, de külön ki szeretném hangsúlyozni, nem a leszármazottjai.

Schratt Katalin, a bécsi Hofburgtheater színésznője, esetében nem a lánya volt az aradi vértanú állí-

tólagos fiának a felesége, – a történet egy változatát nagyon szépen még a „Schratt Katalin: A császárváros regénye” c. kötetben is leírták – hanem ő maga. 1855. szeptember 11-én (más források szerint 1853-ban) született Baden bei Wienben, és 1940. április 17-én hunyt el Bécsben. Valójában Kiss Ernő dédapjának (Gergely) 1909-ben meghalt ükunokájának, Miklósnak volt a felesége. Egyetlen fiuk született, Antal, aki követségi tanácsos volt. Ja, és majd elfelejtettem: a hölgy valóban az öregedő uralkodó barátnője volt. Csak feltételezem, hogy a Kiss házaspár kapcsolata, fiuk születése után, megromolhatott, hiszen Katalin közel 30 évig volt a császár és király bizalmasa. Egyes források szerint maga Erzsébet királyné is kezdeményezője volt a viszony létrejöttének, bár ennek hitelességéért nem kezeskedem.

Megjegyezném még, hogy Kiss Ernő egyik ükunokája, Dániel Marietta, aki balatonfüredi kötődésű is, Kanadában, Montreálban hunyt el. Férje, Takácsy Konstantin, kereskedelmi bankigazgató volt.

Kiss Ernőnek számos helyen állítottak illetve emeltek emléket Balatonfüreden kívül is, ahol egy, az Anna-bálon átadott díjat neveztek el róla 2003-ban, és 2006-ban felesége előtt tisztelegve táblát avattak a Horváth ház Blaha Lujza utca felőli oldalán.

A Kiss Ernő-díj

Így 1906. május 28-án Nagybecskerekén (ma: Zrenjanin, Szerbia) szobrot állítottak neki. Persze Trianon után a szobrot ledöntötték, a fejét, ami megmaradt belőle, tudomásom szerint a nagybecskereki Városi Múzeumban őrzik, vagy legalábbis őrizték. 1989-ben Baján avattak emléktáblát, továbbá Gyulán, a Kossuth u. 13. sz. ház falán állítottak táblát Kiss Ernőnek. 1999. október 5-én, Budapesten, a XIII. kerületi Kiss Ernő utcában domborművet (Jangiborjan Mamikon alkotása) avattak, valamint 6-án, Szegeden, a Kiss Ernő u. 2. sz. ház falán állítottak táblát (Kalmár Márton alkotása). 2002. október 5-án a főváros XV. kerületében, a Kiss Ernő utcában, a vértanú – a Nagy Előd által készített bronz domborművel díszített – márvány emléktábláját avatták fel. 2011. október 3-án a II. kerületben avattak közös kopjafát, Kiss Ernő és Lázár Vilmos tiszteletére.

2011 nyarán a budapesti Hadtörténeti Múzeumban kiállítást rendeztek az Aradi Ereklýmúzeum anyagából. Többek között láthatóak voltak ezen Kiss Ernő személyes használati tárgyai, így: teáskészlete, szalvétája, tányérja, pisztolya és puskái is.

A következő két oldalon az érdeklődők nyomon követhetik a Kiss család leszármazási táblázatát, már ahogy azt (nem teljesen) sikerült összeállítanom a fellelhető adatokból.

Befejezésül visszatérve a bevezető sorokhoz, el lehet mondani a történetek egy részéről a következőt: a hír igaz, csak egy kis pontosítással.

És talán – egyelőre, amíg újabb legendák nem születnek – sikerült egy kicsit oszlatni a Kiss Ernő személye körül terjengő ködfátyolt.

A Kiss család címere

Jegyzetek:

1. Gergely, a birtokot öröklő legidősebb testvér, 1815-ben meghalt, így az örökös Ernő lett, akinek távollétében Mária nevű testvére irányította a gazdaságot.

Forrás:

- Elek Miklós: Az első füredi Anna-bál: Szentgyörgyi Horváth Krisztina legendája. Balatonfüred, 2006.
- Gudenus János József: A magyarországi főnemesség 20. századi genealógiája. Budapest, 1990–1999.
- A XX. század krónikája. Budapest, 1995.
- Dr. Issekutz Sarolta: Az aradi vértanúk nyomában: Nagybecskerek, Elemér, Újvidék. In: Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2007. november (129. sz.)
- Kálmán Attila: Örmény származású magyar főnemesi családok és rokoni kapcsolataik más főnemesi családokkal. In: Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2011. szeptember (171. sz.)
- Kempelen Béla: Magyar nemes családok. Budapest, 1911–1932.
- Kürenberg, Joachim von: Schratt Katalin: A császárváros regénye. Budapest, 1999. (cop. 1943).
- Magyar-örmény családfák: Ittebei és eleméri Kiss család (I–II.) In: Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 1999. március (24. sz.) és május (26. sz.)
- A magyarság krónikája. 3. javított kiadás. Budapest, 2000.
- Magyarország hadtörténete I–II. Budapest, 1985.
- Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1857–1868.
- Németh Ákosné Rácz Lídia: Balatonfüred nevezetes épületei. Balatonfüred, 2008.
- Németh Ferenc: Kiss Ernő leszármazottainak nyomában: A vértanú utódainál. (I–IV.) In: Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2007. március (121. sz.) – június (125. sz.). Megjelent még a Családi Kör 1999. október 7-i és 14-i számában.
- Országos Széchényi Könyvtár – Aprónyomtatványok – Gyászjelentések.
- Pavlov Borisz: Eleméri nemesség. (I–XX.) In: Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2009. február (144. sz.) – 2010. október (164. sz.)
- A Kiss-lányokat ábrázoló képek eredetijeit a Bobor-ághoz tartozó – az Újvidéken (ma: Novi Sad, Szerbia) élő – Kotucs Péter és családja őrzi. Festőjük nem ismert.

Kiss Róza

